

Het paard in onze taal

Frans Collignon

KEMPER CONSEIL *Publishing* 2009

Colofon

© 2009 Frans Collignon, Huizen

Redactie: Kemper Conseil *Publishing*, Leidschendam
Omslagontwerp: Maarten Collignon, Eindhoven
Vormgeving: Junior design, Zoetermeer
Foto auteur: Lode Greven, Velp

ISBN 978 9076542 294
NUR 625

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronische, mechanisch, door fotokopie, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

KEMPER CONSEIL *Publishing*
De Star 17
2266 NA Leidschendam

t 070 – 386 80 31
f 070 – 386 14 98
e info@kemperconseil.nl
i www.kemperconseil.nl

Inhoud

	Voorwoord	7
1	De vele benamingen voor een paard	9
	1.1 Inleiding	9
	1.2 A tot en met Z	10
	1.3 Terzijde	26
2	Verstopte en verloren paardentaal	27
	2.1 Inleiding	27
	2.2 A tot en met Z	28
3	Spreekwoorden, gezegdes en uitdrukkingen	47
	3.1 Inleiding	47
	3.2 Huwelijksgenot en ander gerief	49
	3.3 Het noodlot en het onvermijdelijke	52
	3.4 Op stand en er is verschil	58
	3.5 Aan het werk	61
	3.6 Het aardse slijk	68
	3.7 En nog veel meer spreekwoorden...	72
	Geraadpleegde literatuur	80
	Alfabetisch register van trefwoorden	83

1 De vele benamingen voor een paard

1.1 Inleiding

Het paard heeft vele namen. Hier dringt de vergelijking met de auto zich op. Waar je nu allerlei alternatieven hebt voor automobiel, zoals *wagentje*, *zespitter*, *leasebak*, *slee*, *cabrio*, *4x4*, *buggy*, *SUV*, *PC Hooftractor* en nog veel meer, had je toen naast *paard*, namen als *ros*, *ket*, *hit*, *bucefaal*, *knol*, *bok*, *guil*, *gorre*, *hakkenei*, *bonk*, *biek* en wat dies meer zij. De meeste alternatieven voor paard zijn inmiddels in onbruik geraakt of worden alleen nog maar in beperkte, hippische kring gebruikt. Een bijzonder geval is het woord *ket*, dat zich nu nog in puzzelland in een brede belangstelling mag verheugen. Voor de vele doeleinden waar het paard voor werd gebruikt, had en heb je even- zovele namen: *molenpaard*, *recreatiepaard*, *trekpaard*, *circuspaard*, *sportpaard* en nog veel en veel meer. In dit hoofdstuk zijn niet alle samen-trekkingen van gebruiksdoel en paard opgenomen. Alleen als er iets interes-sants over is te vertellen of als het een nu onbekende naam is, staat deze in de hierna volgende alfabetische lijst vermeld. Datzelfde geldt voor de vele rasnamen van paarden. Soms gaven die rasnamen een bepaalde eigenschap weer en dan komen ze wel in de lijst voor, zoals de *hit*.

Omslag van A. Schwarz, *Het paard. Zijn lichaamsbouw en zijne inwendige organen* (1897).

1.2 A tot en met Z

A

Agaattijger *m -s*

Een getijgerd paard. Dat wil zeggen, een paard met vlekken die elk een lichte rand hebben. Het woord is een samenstelling van *agaat*, de siersteen met ringen van kleurschakeringen en *tijger*, dat van het Franse *tigré* (gevlamd, gestreept, gevlekt) komt.

Arabijn *m -en*

Een wel heel oud woord voor *arabier*. Daarmee wil maar gezegd zijn dat deze vlotte paardjes al lang bestaan in de lage landen.

B

Barokpaard *o -en*

Een stevig, maar elegant gebouwd paard dat vroeger veel voor de show werd gebruikt. De *lippizanners* van de Spaanse rijsschool in Wenen zijn een typisch voorbeeld van dit paardenras.

Baspaard *o -en*

Vierbenige drager - komt van het Franse *bât* (pakzadel). Andere benamingen zijn *pakpaard*, *lastpaard* en *draagpaard*. Ze hebben één ding gemeen. Er ligt iets op hun rug dat niet meebeweegt.

Bergpaard *o -en*

Het *bergpaard* is een bepaald type dat makkelijk de weg omhoog of omlaag weet te vinden door zijn compacte bouw en zijn stevige achterhand. Onder de duizenden rassen zijn er vele die zich hebben aangepast aan een leven in de bergen. De *karabagh*, de *kabardin* en de *merens* zijn maar een paar van de rasnamen die bij de liefhebber het hart sneller doen kloppen.

Biek *m -en*

Een armoedig paard. De naam is afgeleid van het plat Franse woord *bique* dat *geit* betekent. Paarden hebben veel te maken met geiten en bokken. Kijk maar bij *ket*.

Bijdehands paard *o -en*

In een tweespan is het linkerpaard, dat recht voor de wakkere voerman loopt, het *bijdehandse paard*. Het andere is het *vandehandse paard*. Het paard dat bijdehand is, is ook altijd het meest ervaren paard. Jonge en onervaren paarden worden dan rechts ingespannen, in de hoop dat ze het een en ander opsteken. Het is zeker niet uitgesloten dat *bijdehand* in de betekenis van *slim* hier het gevolg van is. Overigens, je schrijft *bijdehante tante*, waarmee is aangetoond dat spelling de uitspraak volgt - althans in dit geval.

Bijpaard *o -en*

Zie *handpaard*.

Blauw paard *o -en*

Een *blauw paard* is geen paard. Hier betekent het dat je geen paard hebt. *Blauw* had in vroegere tijden wel de betekenis van vals. Leuk voor mensen van *blauw bloed*.

Boerenpaard *o -en*

Zoals je nu een *asobak* hebt om een bepaald type auto aan te geven, had je vroeger een *boerenpaard*. Dat was een grofgebouwd, maar oersterk beest.

Bok *m -ken*

Minder vleierende benaming voor een paard. Het edele dier krijgt deze term meestal toegeworpen als er weer iets niet gaat zoals het moest gaan. Het is een vergelijking met de mannetjesgeit, die als lastig, koppig en bovenmatig geil (*oude bokken lusten wel een groen blaadje*) werd gezien. Een schrale troost is dat ooit ook mensen met een niet te keren eigen willetje *bok* werden genoemd. Het *bokken* van paarden komt inderdaad van het *doen als een bok* af. Ook de bok waar de koetsier op zit, is terug te leiden op het arme geitendier. Zo'n bok is een zitplaats met vier poten op de koets of wagen.

Bonk *v/m -en*

Zo werd een mager paard genoemd. De naam is afgeleid van de schonkige beenderen die zich door de huid aftekenden bij het arme dier. De grofgebekte voerlui gebruikten het voor paarden in het algemeen: 'hu bonk, hu'.

Bonte *v/m -n*

Grof gevlekt paard. Zie ook *koepaard*.

Brouwerspaard *o -en*

Een stevig paard dat de monumentale wagens volgeladen met bierfusten kan trekken. In Engeland, waar ook de bierglazen groter zijn, is het grootste brouwerspaard, de *shire*, aan het werk.

Brik *m/v -ken*

Wordt wel eens gebruikt voor een *oud paard*. Het betekent ook een achter het paard gespannen licht wagentje, waar je aan de achterzijde instapt. In de autowereld hebben ze het wel eens spottend over een *oude brik* als de auto-mobiel nauwelijks nog sloopwaardig is.

Bruin *bn -en*

Zo heet elk paard dat bruin is en zwarte manen en dito staart heeft. Het is de meest voorkomende kleur, dus wordt *bruin* ook wel als algemene naam gebruikt. Zo als de ezel ook wel *grauwtje* wordt genoemd, zelfs als er niks grauws aan is. De uitdrukking *bruin kan het niet trekken*, komt van deze naamgeving.

Veel paarden worden bij hun kleur genoemd. Zie ook bij *schimmel*. Een ander eigenaardige manier van een paard benoemen, is het de naam van de vader geven. 'Zet die Casanova even in de wei.' Het dier heet helemaal niet zo, maar de aangesproken stalknecht weet precies wie ermee wordt bedoeld.

Bucefaal *m bucefalen*

Een moedig paard, een echt krijgshaftig dier, wordt ook wel een *bucefaal* genoemd. Het strijddros van Alexander de Grote heette zo. De geschiedenis zet toch enkele vraagtekens bij de moed van het dier. Het paard was onhandelbaar en elke ruiter werd afgeworpen. Alexander, die het allemaal had aangezien, zag echter dat het dier telkens bang werd voor de bewegende schaduwen rondom hem. Hij zorgde daarom dat het paard met z'n neus naar de zon stond en klom er op. Als dank mocht hij de bangeschijter behouden. De naam *bucefaal* betekent eigenlijk *koeienkop*. Weinig flatteus, maar

dat runderhoofd zou zijn brandmerk zijn geweest.

C

Circuspaard *o -en*

Dit dier mag zijn kunstjes vertonen in de circuspiste. Het paard speelde vroeger de hoofdrol bij dit vertoon voor vertier. Andere namen voor circus zijn dan ook *paardenspel* en *hippodroom*.

D

Draver *m -s*

Een paard dat gefokt en getraind is om te draven. In de harddraverij konden ze dan voor hun eigenaren veel geld verdienen. Soms werden ze na hun loopbaan verkocht voor recreatiedoeleinden. Als je een mooie galop niet belangrijk vindt, zijn het snelle en heel aardige dieren.

E

Enter *m/v -s*

Een paard (en ook een koe) van één jaar oud wordt zo genoemd. Het woord is een samentrekking van *één winter*. En die heb je meegemaakt als *eenjarige*. Logischer wijze heet je als *twee winters* hebt doorstaan een *twenter*. Zie aldaar.

F

Fokpaard *o -en*

Een paard waarmee gefokt wordt. Dat wil niet zeggen dat het niet iets anders doet, maar zijn of haar voornaamste nut is de voortplanting.

G

Gorre *v -n*

Een oud paard. Het wordt gebruikt in het spreekwoord *gorre om guil*. Een *guil* is ook zo'n oud beestje. Het spreekwoord betekent hetzelfde als *lood om oud ijzer* en zou een staaltje zijn van onze vroegere rechtspraak.

Guil *m -en*

In de middeleeuwen had deze naam nog geen bijzondere negatieve (of positieve) betekenis. Later werd het een populaire term voor een *waardeloos oud paard*. In een aantal vergeten spreekwoorden speelt hij zijn rol met verve. De mooiste is wellicht *vroeg hengst, vroeg guil* en dat kennen we nu als *vroeg rijp, vroeg rot*.

H

Hakkenei *v -en*

Het *boodschappenwagentje* van tegenwoordig zou je kunnen vergelijken met de *hakkenei*. Dat is de benaming voor een niet te groot paard dat de telgang beheerst. Een telganger is een paard dat beide benen aan één zijde min of meer tegelijk naar voren beweegt. In normale draf worden de benen diagonaal paarsgewijs naar voren gezet. De telgang geeft een stabielere paardenrug, is daardoor comfortabel (je hobbelt niet zo op en neer als ruiter) en dus langer vol te houden. Een typisch damespaard, wordt wel gezegd. De naam *hakkenei* is afgeleid van het Franse *haquenée* (telganger), dat weer van het Oudspaanse *haca* afkomstig is. Ook het Engelse *hackney* is ontstaan uit *haquenée*, hoewel er ook geluiden opgaan dat die naam is ontleend aan een gelijknamig plaatsje nabij Londen waar men zulke fijne paarden fokte. Maar misschien is het plaatsje wel genoemd naar die fijne paarden. Er zijn namelijk in historische geschriften vindplaatsen van het Franse woord, die ouder zijn dan de eerste vermelding van het Engelse plaatsje.

Handpaard *o -en*

Soms moet een paard gewoon meelopen zonder iets te dragen of te trekken. Het is dan bedoeld als *reserve*. De ruiter neemt het aan de hand mee. Een *wisselpaard* is ook een reserve, maar dat dier staat te wachten op een van tevoren afgesproken plek. Soms wordt met *handpaard* ook een *bijdehands* paard bedoeld. Zie aldaar.

Hanggat *m -ten*

Een paard met een dikke, overhangende kont. Ook mensen en schepen met een overbouw op aarshoogte worden zo genoemd. Bij schepen is het

woord dan wel onzijdig.

Herenpaard *o -en*

Zie *luxepaard*.

Hit *m -ten*

De eilandengroep ten noorden van het Verenigd Koninkrijk kennen we nu als de Shetlandeilanden. Daar komen die kleine, vaak dikbuikige, troetelpaardjes vandaan die we als *shetlander* betitelen. Door het grut worden ze vaak liefderijk *shettie* genoemd. Ooit heette Shetland in het Nederlands *Hitland*. Dus de paardjes die er vandaan kwamen waren *hitten*. Ze staan en stonden bekend om hun vlijt en werklust. Je kon ze alles opdragen. Vandaar dat begin vorige eeuw een aankomende dienstbode ook een *hitje* werd genoemd. En als zo'n paardje toch groter was dan gemiddeld? Dan werd hij gewoon een *dubbele hit* genoemd. Zo eenvoudig kan taal zijn.

Houpaard *o -en*

Een jong paard kost alleen maar geld. Het kan, behalve grazen en mesten, nog niks. Zo'n onprofijtelijk bezit, althans zakelijk gezien, kan je natuurlijk ook overdrachtelijk gebruiken: de puber, die op de bank ligt te liggen met z'n zak chips en fles cola, is een duur *houpaardje*.

I

Izabel *m -en*

Goudgeel gekleurd paard, dat ook wel *isabella* wordt genoemd. De naam zou te danken zijn aan de voornaam van een Spaanse schone en de betekenis aan de kleur van haar hemd dat ze had beloofd niet te verwisselen aler manlief een bepaalde stad had veroverd. Kennelijk duurde dat beleg nogal lang.

J

Jachtpaard *o -en*

Niet te verwarren met *jagerspaard*. Dit paard wordt gebruikt voor de jacht, wat tegenwoordig meestal betekent dat men van het ene punt door wei en

bos naar het andere rijdt zonder zich daarbij veel aan wegen en paden gelegen te laten liggen. Het is ook een speciaal type: moedig en gewillig met voldoende uithoudingsvermogen.

Jaagpaard *o -en*

Deze specialist, ook wel *jagerspaard* genoemd, is het dier dat een trekschuit voortbeweegt door op het jaagpad langs het water de boot te sleuren. Dat is makkelijker dan het lijkt. Een *tochtpaard* (zie aldaar) is een *jaagpaard* met een bredere inzetbaarheid. Hij kan ook legermaterieel slepen.

K

Karrenpaard *o -en*

Een paard dat geschikt is bevonden om voor een kar zijn werk te doen. Meestal een lomp, maar taai geval. *Karhengst* wordt nog wel gebruikt als scheldwoord voor een lompe lummel, terwijl *karrenpaard* ook een minder vleierende benaming is voor een vrouw. Zie ook *molenpaard*.

Karnpaard *o -en*

Boter wordt uit melk gehaald (de échte boter dus). Dat gebeurt door de melk te karnen. De melk wordt zo geklotst dat de vette delen samenklonteren (boter) en daardoor gescheiden worden van de rest (karnemelk). Voor dat bewegen van de karnton werden vroeger ook paarden ingezet. Die hoefden alleen maar rondjes te lopen.

Ket *m/v -ten*

Klein paard, maar wel groter dan een *hit* (zie daar). Wordt ook wel als *kedde* geschreven. *Ket* heeft dezelfde taalkundige oorsprong als het Engelse *kid* en is te herleiden op het woord aldaar voor *geitje*. Een *dubbele hit* is gelijk aan één *ket*. Een *dubbele ket* is niet zo zeer hoger als wel dikker (en dus sterker) dan de gemiddelde *ket*.

Klepper *o -s*

Het woord *klepper* heeft zo'n beetje het hele betekenisveld in de paardenwereld doorlopen. Het betekende ooit *sierlijk paard* dat alles behalve een

werkdier mocht zijn, maar het kreeg ook de betekenis van *ouwe knol*. Elders kon er juist een jong en onervaren of klein dier mee worden bedoeld. De naam komt van het klipklappen der hoeven op de macadam. Vooral dichters waren blij met dit woord. 'En noopt de klepper, die het stof omwroet verhit, en schuimbekt op zijn draf, en knabbelt het gebit', schreef de grote Vondel (1587-1679), die de vele kleppers in zijn dichtwerk wel vaker liet 'schuimen op een bit'.

Knol *m -len*

Een beetje ruwe, niet onvriendelijke benaming voor een paard. Nog steeds veel gebruikt, maar vooral buiten de paardenwereld. Daarbinnen is de naam *bok* meer gangbaar.

Koepaard *o -en*

Een bruine met witte vlekken. Tegenwoordig wordt dat beest bij voorkeur een (*platen*) *bonte*, of meer internationaal, een *paint* genoemd.

Koetspaard *o -en*

Lange tijd waren de meeste paarden *koetspaarden*. Als ze maar voor de *kar*, *karos*, *omnibus*, *koets*, *sjees*, *bendi*, *cabriolet*, *betjah*, *arrenslee*, *buggy*, *berline*, *kales*, *draaikar*, *tilbury* en wat dies meer zij, konden lopen.

Kooier *m -s*

Paard dat onmachtig is om zelfstandig op te staan. Dat kan het gevolg zijn van een tijdelijke ziekte, maar meestal is het *einde oefening* voor het arme dier.

L

Labeurpaard *o -en*

Een werkpaard voor op het land. Andere namen zijn *ploegpaard* en *landbouwpaard*. Ze moeten in ieder geval hard werken.

Lastpaard *o -en*

Draagt een last op zijn rug. Zie *baspaard*.

Luxepaard *o -en*

Een paard dat alleen voor plezierritjes wordt gehouden is een *luxepaard* of *plezierpaard*. Het wordt ook een *herenpaard* genoemd. Het verschil tussen *heren* en *werkers* is even groot als tussen *luxepaarden* en *werkpaarden*. Ook uiterlijk is er verschil.

M

Maandpaard *o -en*

Een huurpaard dat je per maand betaalt en gebruikt. De levende voorloper van de *leasebak*. En net als bij de geleasete auto kleeft aan het *huur-* of *maandpaard* het vooroordeel dat er niet al te netjes mee wordt omgesprongen.

Molenpaard *o -en*

Een paard dat zijn werk doet door een molen aan de gang te houden. De uitdrukking *werken als een molenpaard* geeft al aan dat het geen licht werk was. Dat grofgebouwde vrouwen er ook voor werden uitgemaakt, doet aan beide geen recht.

Moor *m moren*

Een vrijwel geheel zwart paard. Ze kwamen vroeger niet erg vaak voor, en ook nu nog niet. Zelfs *friezen* waren in het verleden niet altijd zwart. Een andere naam is *zwarte*. Veel paarden die zwart lijken, zijn eigenlijk heel donker bruin. 's Zomers zie je dat goed als de vacht door het zonlicht verkleurt.

Moorkop *m -pen*

Een paard met een zwarte basiskleur waar doorheen witte haren groeien op het lijf en waarbij hoofd, benen, manen en staart geheel zwart zijn, noemen we *moorkop*. Het is een bijzonder soort *schimmel*.

Mots *m -en*

Een paard waarbij, omdat men het zo mooi vindt, de staart is afgesneden. Of de oren. Meestal trouwens staart én oren. Dat gebeurt nu niet meer. Godzijdank.

O

Omnibuspaard *o -en*

Een trekker voor een *omnibus*. De *omnibus* was een wagen waar iedereen (*omnibus* is Latijn voor *voor allen*) in mocht. Het is later verkort tot het nu meer bekende woord *bus*. Toen het paard langzamerhand werd vervangen door de automobiel, kwam ook nog even de samenstelling *autobus* in zwang.

P

Paard *o -en*

Dit woord is ouder dan het woord *ros*. Het scheelt in tijd niet veel, maar toch nog 150 jaar als je op de vindplaatsen in oude teksten afgaat. Wie in de kruistochten op een *ros* zat, zat dus goed fout. *Paard* had het moeten zijn. Zie verder bij *ros*. *Paard* betekent eigenlijk helemaal niet paard. Het is meer dan een paard, want het woord is afgeleid van het Latijnse *para* (*bij*) en het Gallische *veredus* (*paard*): *bijpaard* of *wisselpaard* dus. Met een beetje fantasie en heel vlug uitspreken van *paraveredus* kom je op *paard*. De Duitsers zijn wat langzamer en hebben de v-klank *behalten*: *Pferd*.

Paradepaard *o -en*

Met vertoon van veel opsmuk een parade houden ter ere van meestal de meelopers, vraagt natuurlijk om een mooi paard dat met verheven tred paradeert. Het *paradepaard* is een *showpaard*, een *pronkpaard* dat het tot een vaste uitdrukking heeft gebracht: *het is zijn paradepaardje*.

Parforcepaard *o -en*

De jacht te paard met honden heet een *parforcejacht* en de paarden die daaraan meedoen heten dus *parforcepaarden*. Het komt van het Franse *par force* en het is inderdaad met geweld dat het wild wordt opgejaagd.

Pasganger *m -s*

Zie *telganger*.

Paukenpaard *o -en*

Het arme dier draagt links en rechts zware trommels waar voortdurend op wordt gebeukt. Wie weet hoe gevoelig de oren zijn van een paard, heeft direct medelijden.

Pikolpaard *o -en*

Pikol is Maleis voor *last* of *vracht*. Ons verleden in de Oriënt heeft ook z'n sporen in de paardentaal nagelaten. Het is een *baspaard*. Zie aldaar.

Politiepaard *o -en*

Dit paard is in dit rijtje opgenomen omdat het een moderne variant is van het aloude *krijgsros*, *oorlogspaard*, *strijdros* of *dienstpaard*. Het politiepaard wordt getest, krijgt een opleiding, wordt weer getest en vervolgens ingezet. Het moet vooral dapper en koelbloedig zijn. De oude oorlogspaarden werden alleen maar ingezet en met dwangmiddelen op koers gehouden. In de talrijke veldslagen hebben vele paarden het leven gelaten. Zij stierven door verwondingen, door gifgassen (er was wel een paardengasmasker, maar dat hielp niet altijd) en door hongerige troepen. Het politiepaard is beter af en ze zijn van nature bestand tegen traangas. Maar *pepperspray* kunnen ze niet hebben. Met de ruimere inzet van dit middel komen er dus zware tijden aan voor deze orde handhavende dieren.

Postpaard *o -en*

Zweten doe je als een postpaard, zegt de uitdrukking. Dit paard moest dan ook hard werken door in een hoog tempo grote afstanden af te leggen. Leve e-mail!

R

Reformpaard *o -en*

Reform komt van *reformer* in de betekenis van *reorganiseren*, in het bijzonder bij het leger. En wanneer er net als nu bij een reorganisatie banen verloren gaan, stonden toen in het leger militairen én paarden op straat. Zo'n afgedankt paard werd een *reformpaard* genoemd. Deze term is een eufemisme van de vroegste orde.